

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Att förhandla om tolkningar – performativa utrymmen i litteraturundervisningen

Höglund, Heidi

Published in:
Finsk tidskrift

Publicerad: 01/01/2018

Document Version
Förlagets PDF, även kallad Registrerad version

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Höglund, H. (2018). Att förhandla om tolkningar – performativa utrymmen i litteraturundervisningen. *Finsk tidskrift*, (7-8), 75–81. http://www.finsktidskrift.fi/wp-content/uploads/2019/06/FT_7-8_2018_web.pdf

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Att förhandla om tolkningar – performativa utrymmen i litteraturundervisningen

Heidi Höglund

Varför ska vi läsa skönlitteratur i skolan? Det förefaller möjligen vara en relativt okomplicerad fråga, men betraktar man frågan lite närmare – eller snarare dess eventuella svar – upptäcker man att de rymmer olika undervisningstraditioner, litteratursyner och kunskapssyner. Läsning av skönlitteratur kan anses vara av färdighetstränande, allmänbildande eller bildande karaktär. Skönlitteratur kan anses fylla en funktion som förmedlare av ett kulturarv, inneha värdegrundsfrämjande och demokratiserande potential, eller också bottenar motiven till litteraturläsning i skönlitteraturens egenvärde som kulturyttring och konstform.

Inom det litteraturdidaktiska vetenskapsområdet är man bland annat sysselsatt med att reflektera kring litteraturens plats, betydelse och funktion i skolan – ofta med utgångspunkt i de grundläggande didaktiska frågeställningarna: vad, hur och varför. Vad ska man undervisa om när man undervisar i litteratur? Hur ska man undervisa litteratur och, den alltmer aktuella frågan, vad är litteratur? Bildning och metakunskaper balanseras mot upplevelse, engagemang och närläsning. Vad ska läsas och hur, när, hur mycket, och i vilket syfte? Frågeställningarna bör inte enbart

förstås som metodiska eller praktiska. Frågor som behandlar skönlitteraturens plats, betydelse och funktion i skolan avspeglar spänningar och strömningar på en övergripande samhällelig nivå och är en del av en mer omfattande struktur som är både historiskt och politiskt situerad.

Även om det har visat sig att det inte finns ett enkelt eller entydigt svar på frågan om varför vi ska läsa skönlitteratur i skolan – och debatten stundtals går het – finns det vissa motiv som är återkommande i diskussionen om litteraturläsningens betydelse och funktion i skolan: skönlitteratur anses vara en källa till kunskap och erfarenhet, ha en språkutvecklande och personlighetsutvecklande funktion samt erbjuda moraliska, existentiella och estetiska upplevelser och frågeställningar.

Frågan om varför vi ska läsa skönlitteratur, det vill säga litteraturläsningens legitimering, tog särskilt fart vid tiden kring millennieskiftet. Frågeställningen speglar en oro över litteraturens och litteraturläsningens minskade betydelse. Särskilt ungdomars minskade litteraturintresse är ett återkommande orosmoln. Orsakerna till nedgången i ungdomars litteraturintresse har diskuterats från olika perspektiv. En del forskare belyser problematiken med att skönlitteratur – liksom humaniora överlag – har svårigheter att hävda sig i en tid som blivit alltmer rationalistisk och nyttoinriktad, där utbildningspolitiska krav premierar synbara, mätbara resultat och litteraturens *nytta* explicit måste förklaras. Andra forskare betonar hur litteraturläsningens villkor kraftigt har förändrats i takt med samhällets ökade kulturella och mediala mångfald, där digitala medier som datorspel, sociala medier, och streamingtjänster i allt högre grad konkurrerar om ungdomars uppmärksamhet. Samtidigt lyfter forskare fram den potential som till exempel digital media kan ha inom litteraturundervisningen, liksom betydelsen av att anknyta till och utmana de kulturella och mediala förändringarna i en samtida litteraturundervisning. Litteraturläsningen får visserligen ökad konkurrens från andra medier, men litteraturen antar också nya mediala former.

The pictorial turn (Mitchell 1995) är ett begrepp som syftar till en visuell vändning inom humaniora och samhällsvetenskaper, en vändning som även har gjort starkt avtryck i litteraturen. Under det senaste decenniet kan vi notera en ökning av hybridformer

med starka visuella inslag inom litteraturfältet, exempelvis grafiska romaner, rörliga bildberättelser och interaktiva fiktionsformer av olika slag. Poesi framförs i varierade format, av estradpoeter och *Instapoets*. Den visuella vändningen skapar förändrade villkor för litteraturundervisningen och pockar på en visuell, intermedial och multimodal tolkningskompetens.

En utvidgad text- och litteratursyn har lett till att gränserna för vilka texter som ingår i litteraturundervisningen har utvidgats. Men det bör rimligtvis även vidga gränserna för vilka uttrycksformer som görs möjliga för elever att använda sig av för att bearbeta och synliggöra sin läsning. Studier visar hur skapandet och användningen av bild och rörlig bild numera är en central del av barns och ungas dagliga litteracitetspraktiker och hur möjligheten att uttrycka sig genom bild och rörlig bild expanderats avsevärt de senaste åren. I min doktorsavhandling (Höglund 2017) utgår jag metodologiskt från att kunskap skapas och uttryckts genom en mångfald av olika uttryckssätt där konstformer såsom poesi, dans eller fotografi är berättigade sätt att uttrycka och skapa mening – även i skolan. Staffan Selander (2017, 30) menar att en ofta förbisedd aspekt av kunskap handlar om kunskapens representationer – hur kunskap skapas och uttrycks – och dess betydelse för lärande. Representation betyder inte här en direkt eller sann återspeglning, utan används i betydelsen *hur* ett kunskapsområde ges en gestalt, en framträdelseform. Både frågan om hur kunskap ges form i olika sammanhang, inbegripet hur sammanhanget möjliggör eller tillåter kunskapen att ta form, och frågan om hur kunskap används och bedöms, utgör en del av didaktikens intresseområden (Selander 2017), men har i ett litteraturdidaktiskt sammanhang inte ägnats särdeles stor uppmärksamhet. Även om det i klassrummen i viss mån förekommer olika sätt att bearbeta litterära texter, har fortfarande empirisk forskning kring elevers läsning av skönlitteratur till största delen utgått från elevers verbala och skriftliga utsagor. Forskning som riktar blicken mot andra sätt att bearbeta och synliggöra litteraturläsning är inte utforskat i samma utsträckning.

Mot den bakgrunden väcktes intresset att undersöka hur elever genom kreativt, skapande arbete bearbetar, skapar mening och förmedlar sin tolkning av skönlitteratur. Utgångspunkten baserades

i föreställningen att kunskap och lärande inte enbart är språkliga eller kognitiva processer, utan i allra högsta grad multimodala och sociala. Inspirerad av poeten Molly Peacocks beskrivning av poesi som *the screen-size art* (Hughes 2008) – som syftar till att poesi ofta är förtätat till form men inte till innehåll – såg jag intressanta möjligheter i att undersöka elevers tolkningar av poesi genom bild- och filmskapande arbete. Genom videospelningar följde jag på nära håll fyra ungdomars gemensamma tolkningsarbete i processen att omvandla Karin Boyes dikt *Jag vill möta...* (Boye 1927) till videofilm. Fokus riktades både mot elevernas arbetsprocess och mot den digitala videofilm som de producerade, utgångspunkten var att meningsskapande ligger både i elevernas videofilm och i det arbete som sker under processens gång.

Avhandlingen utgår från ett performativt förhållningssätt till litteraturtolkning, ett förhållningssätt som betonar att tolkning är något som *görs*, inte något som är. Utifrån ett sådant förhållningssätt ses litteraturtolkning som en aktiv, meningsskapande process där fokus inte ligger på en slutgiltig förståelse av texten eller en nivå att uppnå. Ett performativt perspektiv möjliggör att gå bortom den teoretiska uppdelningen mellan det textuella objektet och det läsande subjektet som varit ett återkommande dilemma inom litteraturdidaktisk forskning. Intresset riktas i stället mot hur tolkningar skapas och omskapas – görs – i förhållande till sociala och kulturella resurser.

Ett sådant förhållningssätt till litteraturtolkning utmanar föreställningar om och möjligheter i en samtida litteraturundervisning. Utifrån ett performativt förhållningssätt förstås begrepp som kultur och mening inte som något inneboende i texten eller som en del av läsarens etniska, sociala eller kulturella bakgrund. Meningsskapande ses alltså inte som ett resultat av läsarens kulturella eller sociala bakgrund. I stället ses läsarens kulturella och sociala bakgrund som en potential till omskapande, där texterna erbjuder röster och perspektiv som läsaren kan (om)skapa och (om)förhandla (se även Rørbech 2016; Rørbech & Hetmar 2012).

För att studera litteraturtolkning som ett görande har jag granskat hur elever använder semiotiska resurser för att skapa och uttrycka sin tolkning av en litterär text. Intresset riktades mot vilka val eleverna gör utifrån de resurser som finns tillgängliga.

Gestaltningsprocesser är prövande uttryck där man genom olika val skapar nya sammanhang och innebörder. Det innebär att forskare, genom att följa elevers gestaltningsprocesser, som till exempel den att omvandla poesi till videofilm, kan få en inblick i deras tolkningsarbete.

Avhandlingen synliggör hur multimodalt tolkningsarbete inom litteraturundervisningen, här genom exemplet att omvandla dikt till videofilm, kan vara en värdefull ingång till att uppmuntra och stödja elever i utforskandet av en mångfald betydelser och tolkningsmöjligheter av litterära texter. Att omvandla poesi till videofilm är en komplex och mångfasetterad process som kontinuerligt erbjuder, utmanar och uppmanar elever till att *förhandla* om den litterära texten. Analyserna av elevernas arbetsprocess belyser hur förhandlingen om den poetiska texten är nära kopplad till förhandlingen om semiotiska resurser, vilket antyder att de resurser som är tillgängliga och som används är av betydelse i elevernas tolkningsarbete av litterära texter.

Men att omvandla dikt till videofilm är ingen enkel, okomplicerad process som underlättas av att en mångfald olika resurser finns till förfogande. Tvärtom, ibland begränsas eleverna i det de vill ha sagt eftersom de inte finner lösningar för hur de kan uttrycka det med de resurser som finns tillgängliga. Vad som är anmärkningsvärt är hur både möjligheterna *och* motståndet erbjuder, utmanar och uppmanar eleverna att *förhandla* om dikten. Förhandlingarna om den poetiska texten är i hög grad knutna till förhandlingarna om semiotiska resurser. Möjligheterna *och* motståndet är vad som erbjuder och ger utrymme till att förhandla om olika förståelser, skiftande tolkningar och olika perspektiv. Att *förhandla om tolkning* består av diverse sätt att kombinera, kontrastera och framhålla olika tolkningar.

Föreställningen om skönlitteraturens potential till perspektivbyte är inom litteraturdidaktiken en närmast gängse tanke. Skönlitteratur anses erbjuda läsaren en möjlighet att få syn på något som den egna positionen inte tillåter oss att se och på så sätt vidga våra erfarenheter och betraktelsesätt. Perspektivbytet har varit, och är fortfarande, en väsentlig del av legitimeringen för litteraturläsning i skolan. Men här vill jag framhålla att perspektivbyte inte enbart behöver handla om vilka nya tankesätt

och perspektiv som skönlitteraturen kan bidra med, utan också hur det didaktiska upplägget kan möjliggöra att upptäcka och utforska olika perspektiv och uppfattningar. Att bearbeta skönlitteratur genom andra estetiska uttryck kan, med stöd bland annat i exemplet ovan, vara en värdefull ingång till att uppmuntra och stödja elever i utforskandet av en mångfald tolkningsmöjligheter. Eleverna erbjuds och utmanas att med hjälp av olika konstformer och konstuttryck utforska den litterära texten, där tolkning ses som förhandlingsbart och som något en *gör*, inte något som är.

I takt med att de kulturella, sociala och pedagogiska landskapen ständigt förändras, förändras även villkoren för litteraturundervisning. Därför bör frågor som *Varför ska vi läsa skönlitteratur?* eller *Hur ska vi undervisa litteratur?* vara återkommande diskussionsfrågor, frågor som bör ses som uppmaningar som inbjuder till reflektion snarare än frågor som vädjar om ett enhetligt, slutgiltigt svar. I en debattartikel i Svenska Dagbladet lyfter professor Lars Dencik (2016) fram bildning som underlag för att kunna nyansera, och utgående från det manövrera i förhållande till förändringar. Han poängterar att förmågan att nyansera är avgörande för att kunna leva med ambivalenser, för att kunna hårbärgera motsatta perspektiv och för att kunna konfrontera komplexiteter.

Just den förmågan – att nyansera – aktualiseras i en performativ ingång till litteraturundervisning där fokus ligger på tolkningsförhandlingar. Förmågan att förhandla om olika hållningar, skiftande perspektiv och kontrasterande synsätt är nödvändig för att kunna möta mångtydiga och komplexa situationer och fenomen. Förmågan att kunna förhandla om olika tolkningar, förståelser och perspektiv är avgörande för att kunna ge utrymme för motstridiga och motsatta perspektiv; att kunna se saker från å ena sidan och å andra sidan, att undvika det enkla tyckandet: för eller emot, gilla eller inte gilla.

Men för att det ska vara möjligt behöver det finnas utrymmen till att förhandla, just sådana *performativa utrymmen* för att förhandla om tolkningar. Dessa utrymmen kännetecknas av möjligheter till att utforska den litterära texten, där tolkningar ses som förhandlingsbara och det finns möjlighet att kombinera, kontrastera och framhålla olika tolkningar. Med en sådan ingång till litteraturundervisning skulle litteraturläsning och litteraturtolkning

inte handla om att nå koncensus i avseendet *läsa lika*. I stället skulle elever uppmanas att reflektera över skillnader, motstridiga förståelser och utveckla medvetenhet om en mångfald av perspektiv. Därför – bland annat – ska vi läsa skönlitteratur i skolan.

Essän utgår från Heidi Höglunds *lectio praecursoria* som hölls vid Åbo Akademi 15.9.2017. Avhandlingens titel är *Video Poetry: Negotiating Literary Interpretations. Students' multimodal designing in response to literature*.

Litteratur

Boye, Karin (1927): *Härdarna: dikter*, Stockholm: Bonnier

Hughes, Janette (2008): "The 'screen-size' art: using digital media to perform poetry", *English in Education*, 42(2), 148–164

Dencik, Lars (2016): "Bara bildningen kan ta fajten med trumpiferingen", *Svenska Dagbladet* 9.1.2016

Höglund, Heidi (2017): *Video Poetry: Negotiating Literary Interpretations. Students' Multimodal Designing in Response to Literature*, Åbo: Åbo Akademi University Press

Mitchell, William J. T. (1995): *Picture Theory: Essays on Verbal and Visual Representation*, Chicago: The University of Chicago Press

Rørbech, Helle (2016): *Mellem tekster: kultur og identitet i klasserommet*, Fredriksberg: Samfundslitteratur

Rørbech, Helle & Hetmar, Vibeke (2012): "Positioneringer og forhandlinger i litteraturundervisning", i *Teorier om tekst i møte med skolens lese- og skrivepraksiser*, red. Matre, S., Sjøhelle, D. K. & Solheim, R. Oslo: Universitetsforlaget, s. 214–222

Selander, Staffan (2017): *Didaktiken efter Vygotskij. Design för lärande*, Stockholm: Liber